

Jak na vyučování podtématu „Místo, kde žijeme“ v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy

Helena Šimíčková

Úvod

Obsahová kurikulární integrace, která v současných výchovně vzdělávacích programech může probíhat prostřednictvím prvouky, přírodovědy a vlastivědy, se pomocí Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) bude realizovat v oblasti: Člověk a jeho svět (viz RVP, s. 6). Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je koncipována pro 1. a 2. období základního vzdělávání (1. – 5. ročník). Jde o integrovanou vzdělávací oblast, ve které se propojuje učivo společenskovední s přírodovědným a s výchovou ke zdraví (poznávání živé a neživé přírody, člověka a jeho základních činností, formování zdravého životního stylu, základní orientace v různých druzích techniky a informatiky, osvojování základních pracovních návyků a dovedností, jednoduché pracovní postupy potřebné pro praktický život atd.). Princip integrace, volený s ohledem na komplexní způsob poznávání mladších žáků, umožňuje vytváření uceleného pohledu na svět – s případným důrazem na některé detaily. Širší obsahové náměty jsou předkládány opakovaně a s narůstající gradací (viz RVP ZV s. 39 – 40).

Předpokládám, že v současnosti učitelé na svých školách spolupracují na vytvoření školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP). Při této činnosti se neobejdou bez RVP ZV. Budou-li se více zamýšlet nad podtématem „Místo, kde žijeme“, doporučuji jejich pozornosti zejména strany 12 – 28, 39 – 40 v RVP ZV.

Podtéma: „Místo, kde žijeme“

Kompetence, které by žáci měli získat při vyučování tohoto podtématu, jsou obsaženy v RVP na s. 36, učivo, jehož prostřednictvím žáci tyto kompetence získávají, obsahují s. 36 – 39. Při vyučování tohoto podtématu se neobejdeme bez učebnic (jedná se zejména o učebnice prvouky

a vlastivědy pro 1. stupeň základní školy). Přestože podle mého názoru máme dnes učebnice velmi dobře koncipované (např. učebnice vydavatelství Nová škola Brno), nemohou učitelé vyučovat konkrétní učivo o určité obci (městě či vesnici) pouze podle učebnice, kde je pojata značně obecně. O konkrétních věcech (krajině, stavbách, památkách), s nimiž se mohou žáci v bezprostředním okolí svého bydliště setkat, se v učebnici nehovoří. Učitelům se nabízí při vyučování využít metody přímého poznání skutečností na vycházkách mimo školní budovu (viz Maňák, Švec 2003).

Využití vycházek při výuce podtématu „Místo, kde žijeme“

Vycházka má velký poznávací a výchovný význam, aktivizuje žáka tím, že mu dává možnost přímo pozorovat a zkoumat svět v bezprostředním okolí místa, kde žije. Měla by být používána všude tam, kde chceme a je žádoucí vytvářet co nejpřesnější představy o přírodninách a přírodních jevech, o památkách a o historických místech a zároveň pozorovat skutečnost v přirozeném prostředí. Pobyť žáků v přírodě zároveň žáky aktivizuje, vzbuzuje jejich zájem a je vhodný i ze zdravotních důvodů. Může probíhat v rámci jedné vyučovací hodiny nebo spojením více hodin v tzv. integrovaném vyučování (např. spojením vlastivědy, tělesné výchovy a pracovních činností se může prodloužit až na celé dopoledne). Můžeme ji zařadit na počátek nového tematického celku ve vlastivědě, kdy má motivační charakter, nebo ji využijeme k získávání materiálu pro vyučování, případně ji vřadíme doprostřed celku k doplnění a konkretizaci poznatků nebo i na závěr tématu, kdy slouží k prohloubení učiva a k jeho fixaci. Pro učitele je vycházka náročná zejména z hlediska její organizace (snad právě proto ji mnozí učitelé ve své práci vůbec nevyužívají).

Obsah vycházky může mít komplexní charakter, což umožňuje spojovat různá témata a současně využívat mezipředmětových vztahů. Vycházka může mít také monotematický charakter, kdy se věnujeme speciálně jen určitému tématu. Výchovně lze vycházky využít zvláště pro formování estetického citění, lásky k vlasti i pro plnění úkolů ekologické výchovy. Vycházka dává možnost pro maximální využití regionálních prvků ve výuce. Vycházka je však velmi náročná na přípravu, organizaci a udržování pozornosti a kázně. Vyžaduje správné řízení a pedagogické zkušenosti. Osnovy předpokládají vycházku v každém takovém učivu, kde bezprostřední zkušenost lze jen těžko nahradit jinými prostředky. Jde zvláště o učivo týkající se orientace v obci, dopravy, změn v přírodě, pozorování živočichů, rostlin v přirozeném prostředí, pozorování práce lidí, poznávání kulturních památek v určité lokalitě.

Dobře provedená vycházka předpokládá ze strany učitele:

- Určit trasu vycházky a sám si ji projít, tak aby sám velmi dobře poznal místa určená pro přímé poznávání skutečností a jevů.
- Stanovit vzdělávací a výchovné cíle vycházky, z nichž vyplývá veškerý další organizační a metodický postup.
- Stanovit dopředu, které nové pojmy budou na vycházce objasněny.
- Doporučit žákům vhodné oblečení a obuv, dopředu je seznámit s trasou vycházky a s úkoly, které budou během ní plnit, uvést pomůcky, které budou používat, upozornit je na jevy, na něž se mají soustředit při pozorování, určit jakým způsobem budou na vycházce pracovat (uvést metodiku práce žáků).
- Oznámit dobu konání vycházky a předpokládanou dobu návratu do školy.
- Po celou dobu konání vycházky musí učitel zajistit náležitou interakci s žáky, učitel usměrňuje pozorování a veškeré činnosti žáků, může provádět i instruktáž a kontrolu plnění úkolů.
- Ukončit vycházku zhodnocením činnosti žáků a celkovým shrnutím výsledků, jež vyplývají z plnění jednotlivých úkolů.
- Následně využít vycházku v podmínkách školní třídy (např. výstavka, samostatné práce žáků s pracovním sešitem nebo pracovními listy, vlastní záznam nebo nákres poznaného, pozorovaného a prožitého.

Příprava žáků na vycházku:

Učitel sdělí žákům cíl (nebo cíle) vycházky a rozebere s nimi úkoly, které budou na vycházce plnit. Dále seznámí žáky s trasou vycházky (případně ji vyznačí na plánu nebo mapě). Oznámit žákům dobu konání a dobu návratu do školy, doporučí vhodné oblečení a obuv. Seznámí žáky s požadavky na kázeň a dodržování bezpečnosti. Důležité jsou rovněž informace o potřebných pomůckách, materiálu apod.

Požadavky na učitele v průběhu vycházky:

Uplatňuje variabilitu metod, řídí pozorování. Určuje přesně činnosti žáků na stanovištích. Jestliže je to vhodné, vede žáky ke sběru přírodnin. Využívá herních činností a relaxace. Udržuje kázeň žáků a zásady chování v přírodě, ve městě, atd. Průběžně kontroluje činnosti žáků. Shrne plnění úkolů, zhodnotí práci jednotlivých skupin na vycházce.

V další části textu vycházím z toho, co jsem realizovala s žáky během svého třicetiletého působení jako učitelka na vesnické škole i na školách sídlištních. V metodickém sdružení na ZŠ Dvorského v Ostravě na sídlišti Bělský Les se mnou spolupracovalo 6 – 8 kolegyň z paralelních tříd. Působili učitelé na venkovských školách, mohou zařadit vycházku vždy, když se jedná o upevňování a fixaci žákovských kompetencí, dovolí-li to počasí, několikrát během měsíce. Na městských školách nemůžeme odstupovat od vycházek a probírat rozdíly mezi městem a vesnicí pouze obecně podle učebnice. Na sídlištních školách doporučuji jednu vycházku v bezprostředním okolí školy při probírání učiva – světové strany, obzor (naš obzor se zvětší tím, že vystoupíme do 10. poschodí panelového domu), dále vycházku do nejbližší vesnice (můžeme použít i dopravní prostředky) a v neposlední řadě vycházku do historického jádra města.

Upozorňuji na to, že naše současná města většinou navazují na historické městské jádro. To tvoří domy ze 16. – 18. století, s pozdně gotickými, renesančními a barokními fasádami, soustředěnými kolem hlavního náměstí a přilehlých

ulic. V řadě měst toto jádro se středověkým půdorysem nadále zůstává správním a obchodním centrem. Mnohé objekty historického jádra byly nedostatečnou údržbou v posledních desetiletích zdevastovány. Navazuje zástavba z 19. a první poloviny 20. století. Zahrnuje reprezentační městské budovy (banky, pojišťovny, hotely, obchodní domy, aj.), činžovní domy a průmyslové objekty vybudované na tehdejší periferii. Po druhé světové válce vedle výstavby rodinných domků vznikala od 60. let často rozsáhlá panelová výstavba, která dnes tvoří šedou bariéru obklopující města.

Pro usnadnění pochopení učiva o vesnici a městě doporučuji práci v týdenních tematických blocích. Uvádím příklad týdenního tematického bloku, v němž děti poznají centrum města, které tvoří historické jádro a zástavbu z druhé poloviny 19. a počátku 20. století.

Putování po našem městě se skřítkem Všudybylem

Zařazení učiva: Učivo doporučuji zařadit ve Školních vzdělávacích programech od druhého pololetí třetího ročníku a ve fixační fázi se k němu vrátit ve 4. a 5. ročníku.

Očekávaný výstup: Žák vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy, cestu na určené místo a rozliší možná nebezpečí v nejbližším okolí. Na plánu vyznačí i budovy, kterým jsme se na vycházce více věnovali. Určí světové strany v přírodě i podle mapy, orientuje se podle nich a řídí se podle zásad bezpečného pohybu a pobytu v krajině.

Integrace vzdělávacího obsahu z jiných vzdělávacích oborů: Český jazyk a literatura – druhy vět, produktivní komunikativní činnost, práce s předem připravenou osnovou.

Matematika a její aplikace – upevňování a procvičování sčítání, odčítání, násobení a dělení v oboru do 100 (případně do 1000).

Člověk a svět práce – pokusíme se vyrobit papírový model města.

Umění a kultura – malujeme naše město, jak vypadá podle našich představ skřítek Všudybyl.

Dramatická výchova jako metoda – skřítek Všudybyl motivuje děti k tomu, aby lépe poznaly svoji obec, případně nejbližší město, děti se samy pokoušejí dramatizovat rozhovor s Všu-

dybylem.

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova – rozvíjet u dětí schopnost kooperace a spolupráce ve skupinách.

Didaktická povaha příspěvku: expoziční i fixační fáze výuky – určeno k probírání nového učiva i jeho zapamatování.

Předpokládaný časový nárok: Týdenní tematický blok

Nutné pomůcky a prostředky: Psací a kreslicí potřeby, plánek okolí školy, kompas nebo buzoly, zápisník, tužka, fotografie našeho města. Jestliže má škola potřebné vybavení – dataprojektor, mohou učitelé přenášet vlastní fotografie pořízené během vycházek nebo fotografie přímo z webových stránek města.

Rozdělení týdenního tematického bloku na jednotlivé dny

1. den: **Co víme o našem městě?**

2. den: **Čím si rozšíříme své znalosti?** – vycházka do centra města.

3. den: **Z minulosti našeho města** – vycházka – hrad (případně zámek nebo jiná památná budova)

4. den: **Naše zážitky**

5. den: **Co nového jsme se naučili?**

Dílčí výstupy, které směřují k očekávaným výstupům v RVP ZV

- Vytvářet u dětí kladný citový vztah ke svému městu.

- Umět se orientovat na plánu města.

- Učit se číst mapový klíč.

- Opakovat určování základních světových stran na vycházce.

- Seznámit se s pojmy: obec, město, vesnice, dopravní síť ve městě.

- Poznat některé významné budovy a památky našeho města.

Aplikační úkoly:

- Poznat a vybarvit znak našeho města.

- Kooperací ve skupinách vytvořit model centra města.

- Pokusit se spojenými silami ve skupině písemně napsat fiktivní příběh o budoucnosti i minulosti našeho města.

- Využít znalostí světových stran k základní orientaci v našem městě.

- Ilustrovat vlastní zážitky.

Klíčové kompetence týdenního tematického bloku, ke kterým směřujeme:

- Žák rozvíjí schopnost kritického hodnocení.
- Žák se pokusí vybrat podstatné problémy, které vyplynou z učiva.
- Žák se učí pracovat ve skupině.
- Žáci se učí respektovat navzájem.
- Žáci se učí chápat, že každý člen skupiny může být jejím platným členem.
- Žáci se snaží přispět všemi svými silami k řešení problematiky.
- Žáci si začínají uvědomovat zodpovědnost za provedení daných úkolů.

Stručná charakteristika jednotlivých dnů:

1. den – Vyučování o našem městě, či o našem nejbližším městě, jedná-li se o žáky vesnické školy, můžeme zahájit v kterémkoli ročníku primární školy **rozhovorem učitele s maňáskem** – (ten může, ale nemusí představovat skřítku **Všudybyla**, Všudybyl může třeba být přítelem maňáska, kterého učitel zrovna vlastní, takže není potřeba pořizovat nového). Maňásek motivuje děti pro přijetí následného učiva rozhovorem. **Zjišťuje, co už děti o městě vědí** (učitel tedy bude mít možnost vyjít při vyučování z **prekognic dětí**). Jestliže má učitel možnost využít dataprojektor, připraví si (např. pomocí webových stránek o městě) některé obrázky významných budov centra města, sakrálních památek, pohledů do sadů a parků města a zprostředkuje jejich poznání dětem tím, že je motivuje pro přímé poznání na dopolední vycházce – případně exkurzi, jež proběhne v následujícím dni. Jestliže učitel nemá možnost využít dataprojektor, může z obrázků o městě připravit pro děti **poster**, a tak je seznámit s objekty, které budou moci poznat přímo na vycházce. Maňásek se může děti dále ptát a doporučit jim, jak se mají na vycházku připravit a co si s sebou vzít. **Následuje výuka mateřského jazyka** – Naše město ve větách a slovech. Učitel si předem připraví na tabuli **text o městě**, který bude obsahovat různé věty podle postoje mluvčího ke skutečnosti, a děti mají určovat, **o jaký druh věty se jedná**. Dále mohou děti v článku, který učitel připraví pro každou dvojici zvlášť, **určovat již známé slovní druhy**, zejména slovesa, podstatná jména, předložky, případně spojky, dále následuje rozlišení vět na

věty jednoduché a souvětí. Děti pracují ve dvojicích, zpětnou vazbou je kontrola správného řešení. **V matematice počítáme se Všudybylem**, nejprve podle karet opakujeme pamětné počítání. Ve skupinách potom **pomocí počítání rozšíříme názvy některých objektů**, typických pro naše město (např. v Ostravě by to byly tyto objekty – Nová radnice, divadlo Antonína Dvořáka, kostel sv. Václava, atd.) Každá skupina obdrží šifrovací tabulku s čísly a písmeny a složitější příklady se závorkami – kontrolou správného řešení je **vyluštění zašifrovaného vzkazu**. **V závěru dne děti namalují, jak by podle nich měl vypadat Všudybyl**, který je bude provázet na vycházkách i ve vyučování.

2. den - Celé dopoledne se budeme pohybovat **v centru našeho města**. Seznámíme se s budovou radnice (případně vyjedeme až do jejího nejvyššího patra a z ptáčích perspektivy nazíráme na naše město), navštívíme největší náměstí v centru města, seznámíme se s dalšími památnými budovami a kostely, podíváme se i do městského muzea, kde budeme pozorně sledovat výklad průvodce a mimo jiné si prohlédneme i zakládající listinu města a dovíme se, kdo jej založil. Můžeme sledovat i další exponáty, které hovoří o životě v pravěku a přibližují nám i celý charakter regionu. Projdeme se pěší zónou v centru města a za výklady jednotlivých obchodů sledujeme a zapisujeme ceny jednotlivých druhů zboží, největší oblíbě se jistě budou těšit ceny školních pomůcek. Na závěr pobytu v centru města můžeme ještě navštívit výstavu obrazů v Domě umění

3. den - Navazujeme druhou dopolední vycházkou spojenou tentokrát **s prohlídkou nejbližšího hradu nebo zámku** (případně kláštera, či jiné významné památky). V památkovém objektu děti opět provází průvodce, pokud je v zámku či na hradě umístěna další expozice, můžeme ji také shlédnout. **Po relaxaci v zámeckém parku můžeme sledovat přírodu v okolí hradu či zámku, zabývat se sběrem přírodnin** (na podzim např. listů, na jaře různých bylin, které se pokusíme podle atlasů a klíčů určit.) **Na závěr pobytu v přírodě následují tělovýchovné aktivity** – např. hra „Škatule, škatule, hejbejte se“, **hod kamenem do kmene stromu, běh na určité vyznačené trati**, atd. podle toho, co nám nabídnou

přírodní podmínky ve zvolené lokalitě. Naším úkolem bude stejně jako včera dopravit se včas ke škole, abychom stihli oběd ve školní družině. Na obou vycházkách může učitel fotografovat nejen významné objekty ve městě, ale i aktivity dětí při jejich poznávání.

4. den - Jestliže vlastní škola dataprojektor, můžeme tento den zahájit shlednutím toho, co jsme v obou předchozích dnech zažili. Jinak se věnujeme již vyvolaným fotografiím, pomocí nichž zopakujeme, co nového o našem městě jsme přímým poznáním skutečnosti v obou minulých dnech poznali. Následuje vyprávění podle předem připravené osnovy. Žákům můžeme klást tyto otázky: *Kam jste se vypravili v úterý? Jaké bylo počasí? Kterou důležitou budovu, v níž sídlí městský úřad, jste viděli? Jaké další památné budovy mohou shlédnout návštěvníci našeho města? Proč jsme se podívali i do městského muzea? Které důležité exponáty jsme zde shlédli? O čem vyprávějí? Jakou výstavu jsme navštívili? Kam jsme se vypravili ve středu? Čím byl zajímavý výklad průvodce? - zde si může učitel doplnit konkrétní otázky podle výkladu průvodce. Co jsme obdivovali mimo historickou budovu? Které přírodní zajímavosti jsme spatřili? atd. Dále žáci dostávají skupinový úkol. Představte si, že budete žít ve městě za sto let, jak to v něm asi bude vypadat? Co všechno můžeme zažít? Skupina si zvolí jednoho zapisovatele a společně vymýšlejí příběh. Následuje prezentace příběhů a jejich zhodnocení. Práce ve skupinách pokračuje tím způsobem, že si děti podle zápisů cen školních potřeb, případně učebnic nebo knih vymýšlejí slovní úlohy a společně je řeší. V závěru dne se pokusíme ještě své zážitky z uplynulých dvou dnů výtvarně ztvárnit – vznikne obrazová galerie „Naše město.“*

5. den – Zahájíme opět rozhovorem s Všuďbylem. Tentokrát srovnáme současné fotografie města s fotografiemi, které nás seznámí s tím, jak vypadaly známé objekty před sto lety. Jako motivaci k tomuto tématu můžeme využít poslech písně J. Nohavici: „Kdybych žil v Těšíně před sto lety“. Děti srovnávají současné fotografie s minulými a vyhledávají rozdíly.

Pak se společně ve skupině pokusí vymyslet a zapsat příběh, který se před sto lety mohl ve městě odehrát. Následuje jeho prezentace a

zhodnocení. V budoucnu se může učitel k oběma vymyšleným příběhům ještě vrátit. Pokračujeme práci s místní pověstí. Dvojice žáků obdrží kopírováním rozmnoženou pověst (např. O tom, jak vznikl městský znak nebo některou jinou), děti pověst čtou a reprodukuji ji podle předem připravené osnovy nebo otázek. Celotýdenní blok zakončíme opět skupinovou prací, kdy se jednotlivé skupiny pokusí vyrobit model jednotlivých částí města z kartonů. V závěru celého týdne instalujeme výstavku, která bude obsahovat modely jednotlivých částí města, obrazovou galerii, případně některá přeepsaná vyprávění z minulosti i budoucnosti našeho města.

Závěrem

K napsání tohoto příspěvku mě přiměl výstup mých posluchaček na oborové projektové praxi na PdF OU. Studentky byly postaveny před úkol učit v hodině prvouky o rozdílech mezi městem a vesnicí v podmínkách školní třídy přesně podle učebnice prvouky (Nová škola Brno). Byl to pro ně úkol velmi náročný. Uvědomila jsem si, že postupovat přesně podle učebnice prvouky, i kdyby byla sebelépe napsána, nezaručí učitel, že poskytne žákům potřebné kompetence, je potřeba volit jiný postup. Možná vám bude lépe vyhovovat ten, který jsem výše popsala.

Literatura:

MAŇÁK, J.; ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno : Paido, 2003.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Stařeč : INFRA, 2005.

